

Küresel Göç Çağında Osmanlı Transatlantik Göçleri ve Sebepleri (1870-1914)

Kazım Baycar

Yıldız Teknik Üniversitesi
kbaycar@yildiz.edu.tr

Öz

XIX. yüzyıl sonundan XX. yüzyıl başına kadar yarım milyona yakın Osmanlı vatandaşı imparatorluğun Suriye vilayetinden Amerika kıtasına göç etmiştir. Bu makale Osmanlı arşivlerindeki belgeler ve Arjantin ve ABD'nin tarihsel göç kayıtları ışığında bu büyük göç dalgasını incelemektedir. Makale mevcut literatürdeki göçleri 1860'lı yıllarda Suriye'nin çeşitli bölgelerinde patlak veren iç çatışmaların bir sonucu olduğu yönündeki iddiayı çürütürken, göçlerin meydana gelmesinde nüfus artışı, yerel ekonomilerdeki daralma ve zorunlu askerlik uygulamaları gibi ekonomik ve sosyal motivasyonların belirleyici rol oynadıklarını iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, XIX. Yüzyıl, Göç, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Küreselleşme Çağı

DÜNYA XIX. YÜZYIL sonlarından ve XX. yüzyıl başlarına kadar milyonlarca insanın daha iyi bir yaşam elde etmek umuduyla eski kıtadan yeni kıtaya kitleler hâlinde göçlerine tanık-

lık etti.¹ Bu kitlesel göç hareketlerinin etkileri daha sonraki on yıllar boyunca Atlantik'in iki yakasında derin izler bırakacaktı. Şüphesiz, küresel boyutta meydana gelen bu göçlerden, Osmanlı dünyası da belirli ölçüde etkilenecekti. Nitekim bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli vilayetlerinden, Avrupa göçlerine benzer sebeplerle Kuzey ve Güney Amerika'ya ve Avusturya'ya sayıları yüz binlerle ifade edilecek olan göçler meydana gelmiştir.

Osmanlı coğrafyasından Amerika'ya yapılan göçler imparatorluğun daha çok Balkanlar ve Suriye bölgesinde gerçekleşmiş, Anadolu'dan yapılan göçler ise görece sınırlı kalmıştır. Söz konusu göçler dikkate değer tarihsel etkileri olmasına rağmen, akademik literatürde kendisine önemi nispetinde yer bulamamıştır. Konu ile ilgili eldeki sınırlı sayıdaki çalışma büyük ölçüde alan çalışmaları (Osmanlı çalışmaları, Latin Amerika Çalışmaları, Ortadoğu Çalışmaları vb.) bağlamında ele alınması dolayısıyla niteliksel olarak da eksik kalmıştır. Oysa günümüz literatüründe mesele daha geniş küresel bir perspektiften ve meselenin özünü teşkil eden sosyal ve ekonomik yönleri ile ele alınırken, mevcut çalışmalarda bu göç olgusu yerel perspektifle ele alınmış ve politik ve kültürel tarih alanına sıkıştırılmıştır.

Bu makale genel olarak 1870-1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye bölgesinden (*Biladiü's-Şam*)² Kuzey ve Güney Amerika'ya yapılan göçlere ışık tutmakta ve bu insan hareketlerinin temel nedenlerini irdelemektir. Bu kapsamda makale, Osmanlı Suriyesi'nden göç meselesini sadece bir Osmanlı olgusu olarak değil, dünya ölçeğinde bir meselenin parçası olarak ele almaktadır. Çalışma ayrıca söz konusu göç olgusunu diğer Avrupa transatlantik göç örnekleri ile karşılaştırmalı bir biçimde, sosyal ve ekonomik yönlere vurgu yaparak ele almayı amaçlamaktadır.

1 Kevin H. O'Rourke ve Williamson'un çalışması bu dönemde toplam Transatlantik göç miktarını 60 milyon olarak hesaplamıştır. Kevin H. O'Rourke and Jeffrey G. Williamson, *Globalization and History: The Evolution of a Nineteenth-Century Atlantic Economy* (Cambridge, Mass: MIT Press, 1999).

2 Osmanlı tarihi literatüründe kullanılan *Biladiü's-Şam* bölgesi kabaca, günümüz Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün ve İsrail devlet sınırlarının kapsadığı alanı ifade etmektedir. İngilizce akademik literatürde ise bu bölge *Greater Syria* olarak isimlendirilmiştir. *Biladiü's-Şam* Osmanlı çalışmalarının ihtisas ifadesi olmasından dolayı pek çok farklı disiplinden kişilere yabancı gelmektedir. Öte yandan *Greater Syria* isimlendirmesi, bölge tarihini Osmanlı tarihinin dışında tutan çağrışımlar içermektedir. Bu durumlar dikkate alınarak, makalede bölgenin tanımlanması adına "Osmanlı Suriyesi" ifadesinin kullanımı uygun görülmüştür.

Osmanlı Suriyesi'nden yapılan kitlesel göçlerde hangi etmenlerin rol oynadığı konusu bu alandaki sınırlı akademik literatürde dahi önemli bir tartışma konusu oluşturmuştur. Söz konusu mesele üzerinde öncü çalışmalar yapan tarihçiler, bu kitlesel göç hareketlerini 1860'lı yıllarda Osmanlı Suriyesi'nin çeşitli yerlerinde birbirini ardına patlak veren Müslümanlar Dürziler ve Hristiyan Maruniler arasındaki çatışmaların bir sonucu olarak değerlendirme eğiliminde olmuştur. Sonraki tarihçiler tarafından³ *zulüm teorisi* (persecution theory) olarak adlandırılacak olan bu yaklaşıma göre, Suriye bölgesinde Müslümanların şiddet ve baskılarına dayanamayan Hristiyanlar bölgeyi terk ederek Kuzey ve Güney Amerika'nın çeşitli ülkelerine sığınmak zorunda kalmışlardır. Yine bu okumaya göre bölgedeki Hristiyan karşıtı hareket devletçe de desteklenmiş ve bu göçler sayesinde bölgedeki nüfus kompozisyonu Müslümanlar lehine değiştirmek amaçlanmıştır. Sonuç olarak bu yaklaşım, göçleri bir sosyal olgu olarak gören ve göç eden insanları "göçmen" sıfatı ile tanımlayan değil, olguyu bir politik durumun sonucu olarak gören ve bu insanları "mülteci" konumuna indirgeyen bir yaklaşım olmuştur.⁴

Söz konusu *zulüm teorisi* günümüzde bir kısım tarihçiler tarafından doğrudan benimsenirken,⁵ Akram Khater, Kemal Karpat ve Alixa Naff gibi bir kısım başka tarihçiler tarafından ise güçlü bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Akram Khater'e göre literatürde yer eden bu teori, Amerika'ya bu dönemde göç eden Philip Hitti⁶ ve George Haddad gibi ilk Arap-Amerikan entelektüeller tarafından belli bir amaç doğrultusunda üretilmiş ve gerek Türk gerekse Fran-

3 Literatürdeki genel tartışmalar için bkz. Ignacio Klich and Jeff Lesser, "Historiography of Arab immigration to Argentina: The Intersection of the Imaginary and the Real Country," *Arab and Jewish Immigrants in Latin America: Images and Realities*, ed. Ignacio Klich and Jeff Lesser (London: F. Cass, 1998), 204-227.

4 Bu argüman için bkz. Abraham Mitrie Rihbani, *A Far Journey: An Autobiography* (Boston: Houghton Mifflin, 1914); Charles P. Issawi, *An Economic History of the Middle East and North Africa* (New York: Columbia University Press, 1982); Roger Owen, *The Middle East Economy in the World Economy, 1800-1914* (London: I. B. Tauris, 1993).

5 Clark Knowlton, "The Social and Spatial Mobility of the Syrian and Lebanese Community in São Paulo, Brazil," *The Lebanese and the World: The Century of Emigration*, ed. Albert Hourani and Nedim Shehadi (London: The Centre for Lebanese Studies in Association with I. B. Tauris, 1994), 286.

6 Philip K. Hitti, *The Syrians in America* (New York: George H. Doran Company, 1924).

sız egemenliğine karşı Suriye ve Lübnan'da bir Maruni milli benliğinin oluşumuna zemin hazırlamaya yönelik bir araç olarak kullanılmıştı.⁷ Ayrıca "baskıcı Türk zulmü altında kaçan Hristiyanların Amerika'ya sığındıkları" anlatısı Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) Hristiyan-Arap varlığı için de güçlü bir meşruiyet zemini oluşturmuştur.

Khater, Cebel-i Lübnan üzerine yapmış olduğu çalışmada, eldeki tarihsel verilerin Lübnan göçleri için *zulüm teorisini* doğrulamadığını ifade etmektedir. Nitekim Osmanlılar Lübnan halkına, imparatorluktaki diğer tebaa arasında en düşük vergiyi uyguluyor ve *Règlement Organiques*⁸ gereği savaş zamanlarında dahi Lübnan'dan asker celp edilmiyordu.⁹ Bu bağlamda Khater, göçleri anlamada politik itici güçler yerine, göç edilen memleketlerdeki ekonomik çekici güçler üzerine odaklanılması gerektiğini ifade etmektedir.

Aynı şekilde Alixa Naff, ABD'ye göç edenlerin ikinci ve üçüncü kuşak torunları ile yapmış olduğu sözlü tarih çalışmalarında göçlere sebep olarak ekonomik nedenleri vurgulamıştır. Naff'a göre Suriye'den Amerika'ya yapılan göçler "ani bir panik neticesi bir kaçış" değil, ailelerin ve bireylerin belli bir amaç doğrultusunda vermiş oldukları bilinçli ve hesaplı bir kararın ürünüydü.¹⁰ Benzer bir biçimde Kemal Karpat da sadece Suriye özelinde değil, Anadolu ve Balkanlardan Amerika'ya yapılan göçlerin de siyasi değil ekonomik ve sosyal nedenlerini vurgulamıştır.

Yeni Dünya'ya yapılan göçlerin nedenlerini açıklamaya yönelik bu yeni yaklaşım literatüre önemli katkılar sağlamakla birlikte, söz konusu göç olgusunu bütün yönleriyle açıklamada yetersiz kalmıştır. Akram Khater'in çalışması sadece Cebel-i Lübnan gibi özel statüye sahip bir bölge ile sınırlı kalması dolayısıyla, Osmanlı Suriyesi'nin diğer kısımları için bir fikir vermemektedir. Nitekim

7 Akram Fouad Khater, *Inventing Home: Emigration, Gender, and the Middle Class in Lebanon, 1870-1920* (Berkeley: University of California Press, 2001), 49.

8 *Règlement Organiques*, Lübnan'da 1860'lı yılların başında yaşanan iç çatışmaların bitmesinin ertesinde, Avrupalı devletler ile Osmanlı arasında imzalanan bir dizi anlaşmanın genel adıdır. Bu anlaşmalarla birlikte, Cebel-i Lübnan Osmanlı tarafından atanacak bir Hristiyan yönetici ile bir yerel meclis tarafından yönetilen özerk bir yapıya kavuşmuştur.

9 Khater, *The Syrians in America*, 50-51.

10 Alixa Naff, *Becoming American: The Early Arab Immigrant Experience* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 1993), 83.

Suriye bölgesinden göçleri açıklamak için öne sürülen etkenlerden biri olan zorunlu askerlik uygulaması Cebel-i Lübnan için, özel yönetim statüsü gereği, söz konusu olmamıştır. Öte yandan Alexa Naff'ın sadece sözlü kaynaklara dayanan çalışması yüz binleri aşkın göçmeni ne ölçüde temsil gücüne sahip olduğu, farklı dinî ve coğrafi fraksiyonlara göre göç nedenlerinin tespiti ve 40-50 yıl boyunca süregelen göçlerin zamansal değişimini açıklama konularında soru işaretleri doğurmuştur. Benzer şekilde Kemal Karpat'ın makalesi tüm Osmanlı coğrafyasını kapsadığından Osmanlı Suriyesi özelindeki göç nedenlerini tam teferruatıyla açıklamamaktadır.¹¹

Bu makale Osmanlı transatlantik göçlerini açıklama konusunda, gerek bağlam gerekse kaynaklar açısından literatürün eksik bıraktığı noktaları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bunu yaparken, birincil kaynak niteliğinde sadece Osmanlı arşivlerindeki (Hariciye, Dahiliye, Zaptiye ve Harbiye gibi) kayıtları değil, ABD ve Arjantin'deki devlet kayıtlarını da kullanmaktadır. Ayrıca bu çalışma Osmanlı'nın Suriye göçlerini küresel dünya göçleri ile ilişkilendirerek değerlendirmektedir.

Bu açıdan makale, Osmanlı göçlerini değerlendirirken öncelikle literatürde *zulüm teorisi* olarak adlandırılan yaklaşımı sorgulamakta ve teorinin tutarsızlığına işaret etmektedir. Mevcut literatürdeki yaklaşımın tutarsızlığı ile oluşan boşluğu da göç olgusunun sosyal ve ekonomik dinamikleri üzerine yoğunlaşarak ve meseleyi küresel dünya göçleri bağlamına çekerek doldurmaya çalışmaktadır.

Şüphesiz Osmanlı Suriyesi'nden XIX. yüzyıl sonunda başlayıp, I. Dünya Savaşı'na dek süren Osmanlı göçlerini tek bir nedene indirgemek mümkün değildir. Keza bazı toplumsal gruplar için belli bir dönemde geçerli olan göç nedenleri farklı toplumsal gruplar için aynı ölçüde geçerli olmayabilir. Göç nedenleri göç eden insanların çeşitliliği kadar çeşitliliğe sahiptir. Aynı şekilde bölgede değişen sosyo-ekonomik şartlar farklı göç nedenlerini de beraberinde getirmektedir.

Gerek zamansal dinamizmin getirdiği sosyo-ekonomik şartlardaki değişim, gerekse çok farklı etnik ve ekonomik arka plandan gelen insanların çeşitliliği bu göç olgusunu açıklamayı oldukça karmaşık hâle getirmektedir. Makale bu karmaşıklığı aşmak adına

11 Kemal Karpat, "The Ottoman Emigration to America, 1860-1914," *International Journal of Middle Eastern Studies* 17/2 (May 1985): 175-209. Kemal Karpat'ın makalesini kaleme aldığı dönemde konuyla ilgili arşiv kaynaklarının önemli bir kısmı henüz tasnif dahi edilmemiş olması da bu durumun nedenlerinden biridir.

itici ve çekici faktörlerin zamansal ve mekânsal dinamizmini senkronize biçimde açıklayacak nedenleri maddelemekte ve söz konusu nedenleri bu dinamizm bağlamında yeniden ele almaktadır. Bu şekilde göç sebeplerinin ne zaman hangi bölgede kimler için geçerli olabileceğini irdelemektedir.

Makale bütün bu metodoloji, kaynaklar ve bağlamı göz önünde tutarak, öncelikle göçlerin faili Suriye göçmenlerinin kimler olduğunu sosyal, ekonomik ve dini mensubiyetleri de dahil olmak üzere en geniş kapsamıyla değerlendirmeye çalışmaktadır. Hiç şüphesiz göçmenlerin kimlikleri göç nedenlerinin tespitinde önemli bir hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu noktayı dikkate alarak mevcut çalışma, sonraki iki bölümde itici ve çekici faktörleri ele almakta, son bölümde ise genel bir değerlendirmeye yer vermektedir.

Bir “Yeni Göçmen” Grubu Olarak ‘Suriyeliler’

‘Yeni Göçmenler’ (*The New Immigrants*) ifadesi Amerika Birleşik Devletleri Göç Bürosu tarafından, 1907 yılından itibaren ülkeye giriş yapan göçmenleri, bu yıldan önce gelen göçmen gruplarından ayırma amacıyla kullandığı bir sıfattır. Yüzyılın başından itibaren Amerikan Göçmen Bürosu ülkeye gelen göçmenlerin sosyal ve ekonomik statülerinde, geliş amaçları ve geldikleri coğrafyalar anlamında dikkate değer niteliksel farklılıklar gözlemlemiştir. Buna göre ‘Yeni Göçmenler’ Avrupa’nın daha Güney bölgeleri ile Ön Asya ve Uzak Asya bölgelerinden gelmektedir.¹² Bu yeni göçmen grubunu oluşturan insanlar eskilerine göre “daha sınırlı idrak gücüne sahip” eğitimi daha düşük, iş gücü anlamında daha niteliksiz ve daha fakir insanlardan oluşuyordu. Ayrıca, gelen insanlar etnik anlamda önceki göçmen gruplarına göre daha esmer kişilerden oluşmaktaydı.¹³ Üstelik yeni gelenler arasında ABD’nin göçmenlerden beklediği “kalkınma için iş gücüne katkıda bulunma idealinin” aksine dilencilik, seyyar satıcılık gibi istenmeyen işleri yapma amacıyla gelen insanların oranı da küçümsenemeyecek seviyedeydi.

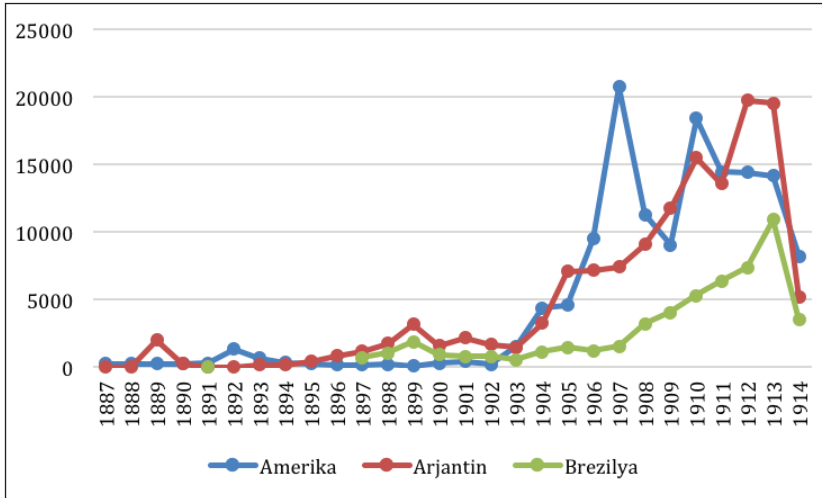
12 William P. Dillingham and William S. Bennet, *Abstracts of Reports of the Immigration Commission* (Washington: Government Printing Office, 1911), 23.

13 Dönemin Amerika göç politikaları düşünüldüğünde bu pek de garipsenmeyecek bir tercihti. Sadece Amerika Birleşik Devletleri’nde neredeyse diğer bütün Amerikan devletlerinde Sosyal Darwinizmin getirdiği bir inançla devletler beyaz ırkın üstünlüğüne ve çalışkanlığına inanmışlardı. Konu ile ilgili olarak bkz. Dillingham and Bennet, *Reports of the Immigration Commission*, 23.

Büro'nun çalışmasına göre bu insanları Amerikan toplumunun bir parçası hâline getirmek, büyük oranda İngilizce konuşulan dünyadan gelen bir önceki dönem göçmenlere nispetle oldukça zordu.¹⁴ Üstelik gelen göçmenlerin yaklaşık üçte biri Amerika'da kalıcı olmayı değil, bir miktar para biriktirdikten sonra geri dönmeyi tasarlayan insanlardan oluşmaktaydı ki, bu da Amerikan devletinin göçmenlerden beklentileri ile uyuşmuyordu.

İşte yukarıda “yeni göçmenler” başlığı altında sıralanan özelliklerin hemen hepsi bu dönemde Osmanlı Suriyesi'nden Amerika'ya gelenler için de geçerliydi.¹⁵ Grafik 1'de de görüldüğü üzere tıpkı diğer yeni göçmen grupları gibi, Suriye'den Amerika'ya yapılan göçler de yaklaşık olarak 1880-1915 yılları arasında yoğunlaşmıştı.

Grafik 1: Osmanlı Suriyesi'nden Amerika Kıtasına Göç Edenlerin Yıllara Göre Dağılımı (1885-1914)

Kaynak: Amerika ve Brezilya için: Walter F. Willcox and Imre Ferenczi, *International Migrations* (New York: International Bureau of Economic Research, 1929); Arjantin için: Alejandro Schamun, *La Siria Nueva: Obra Histórica, Estadística Y Comercial De La Co-*

14 Dillingham and Bennet, *Reports of the Immigration Commission*, 14.

15 Zaten Göç Bürosu'nun “Avrupa Göçmenleri” başlığını attıktan sonra parantez içinde (including Syrians= Suriyeliler dahil) ifadesini kullanması, Amerikalılarca da Suriyelilerin bu kapsamda değerlendirildiğini göstermektedir.

lectividad Sirio-Otomana En Las Repúblicas Argentina Y Uruguay (Buenos Aires: Empresa "Assalam," 1917).

Her üç ülke için yıllık bazda 5000'i aşan göçmen sayısına ancak 1905 ve sonrasında ulaşılmış olduğu görülmektedir. Osmanlı arşiv kaynakları Suriye bölgesinden Amerika'ya yapılan öncü göçlerin ticaret maksadı ile gerçekleştiğini bildirmektedir.¹⁶ Bu tarihten itibaren, göçlerin artışı Suriye bölgesinde gelişen ulaşım imkânlarının rolü büyük olmuştur. Bunun yanı sıra, Avrupa'da bu tarihlerde insan taşımacılığı pazarında meydana gelen daralma ile seyahat şirketlerinin gözlerini Suriye gibi alternatif pazarlara dikmesinin de bu neticenin oluşumunda katkısı vardır.¹⁷ 1909'dan itibaren göçlerin hızlı bir biçimde artması hiç şüphesiz İttihat ve Terakki'nin göreve gelmez serbest bir göç politikası uygulaması ve göçleri durdurmaya yönelik polisiye önlemleri kaldırmasıyla açıklanabilir. Yine aynı tarihte İttihat ve Terakki yönetiminin ilan ettiği zorunlu askerlik uygulamasının, bütün gayrimüslim tebaayı da içerecek biçimde genişletilmesi, özellikle Müslüman olmayan gençler arasında göç hareketliliğini bu dönemde hızlandırmıştır. Sonuçta göçler I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve İttifak devletlerinin Suriye bölgesi limanlarını ele geçirmesi ile nihayete ermiştir.

Aynı grafikte göçmenlerin gitmek üzere tercih ettikleri seyahatin son hedefi ülkeler anlamında 1905 yılına kadar ABD'yi daha çok tercih ettikleri, bu tarihten itibaren Latin Amerika ülkelerine daha fazla teveccüh gösterdikleri görülmektedir.¹⁸ Göçmenlerin bu tercih değişikliğini ABD'nin göçmen politikalarında bu dönemde uygulamaya koyduğu değişikliklerle açıklamak mümkündür.¹⁹ Nitekim 1906 yılı itibarıyla ABD belli bölgelerden göç eden insanlara sınırlama getirmiş, belli düzeyde dil yeterliliğini şart koşmuş ve ülkeye giriş için gerekli olan en az 30 dolar bulundurma zorunluluğunu 50 dolara çıkarmıştı. Bu durumda ABD sınırından ülkeye geçiş yapı-

16 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.PRK.AZJ, 13_68, 29.Z.1305, 06.09.1888.

17 Jose Moya, *Cousins and Strangers: Spanish Immigrants in Buenos Aires, 1850-1930* (Berkeley: University of California Press, 1998), 35-36.

18 Osmanlıların ABD'yi öncelikli olarak tercih ettikleri raporlara da yansımaktadır. BOA, YPRK AZJ 13_68 29.Z.1305, 06.09.1888.

19 Osmanlı bürokratlarının değişen bu politikaları takip ettikleri de belgelere yansımaktadır. Bkz. BOA, BEO, 3928_294527, 19.Ş.1329, 15.08.1911 ve Y.PRK.ZB, 23_43, 06.R.1317, 14.08.1899.

mayan Osmanlılar daha iyi bir gelecek arzularını ABD'nin ikamesi olarak gördükleri Latin Amerika ülkelerinde görmüş olmalılar.²⁰ Varılacak yer konusundaki bu değişikliklerin kimi zaman göçmen tercihlerinin ve iradesinin dışında, seyahat şirketleri tarafından emrivaki ile de gerçekleştiğine Osmanlı arşiv yazışmalarında rastlamak mümkün. Zira Amerika'ya alınmayan kimi Suriyeli yolcuları ülkelere geri götürme masrafını karşılamak istemeyen bir kısım seyahat şirketlerinin, yolculara Meksika ve Arjantin limanlarını ABD'nin bir parçasıymış gibi tanıttıp, Suriyelileri oraya bırakmak suretiyle dolandırdıkları Osmanlı arşiv kaynaklarında rastlanan olaylar arasındadır.²¹

Osmanlı Suriyesi'nden göç edenlerin cinsiyet dağılımı da Amerika'ya göç eden diğer Avrupalı göçmen grupları ile paralellik göstermektedir. Amerikan Göçmen Komisyonu'nun raporlarına göre 1899-1910 tarihleri arasında ABD'ye giriş yapan Suriyelilerin %67,9'u erkeklerden, kalan %32,1'i kadınlardan oluşmaktadır. Arjantin kaynaklarında ise bu oran yaklaşık 5'te 4 oranında erkeklerin lehine görülmektedir. 1910 yılından I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'e kadar erkek ve kadın Osmanlı göçmenleri arasındaki farkın zaman zaman oldukça daraldığı, ancak hiçbir zaman kapanmadığı görülmektedir. Suriye bölgesinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir belgede bu durum resmedilmekte ve bölgeden göçler neticesinde "zükür" (erkek) nüfusun tükendiği, köylerde ihtiyarlar ve kadınlardan başka kimsenin kalmadığı ifade edilmektedir.²²

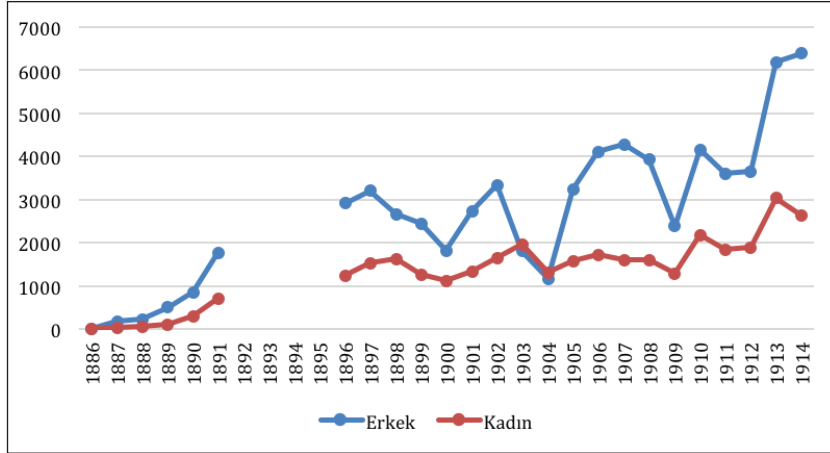
---

20 Esasen Blanca Sanchez Alonso'nun yaptığı çalışmalar bu tercih değişikliğinin sadece Suriyeliler için geçerli olmadığını göstermektedir. Yüzyılın başından itibaren Latin Amerika'ya yolculukların daha kolay, hızlı, ucuz ve güvenli olması neticesinde Latin Amerika ülkeleri ABD'ye gidecek olan potansiyel göçmenleri kendi ülkesine çekebilmeyi başarmıştır. Bkz. Blanca Sánchez-Alonso, "The Other Europeans: Immigration into Latin America and The International Labour Market 1870-1930," *Journal of Iberian and Latin American Economic History* (2007/3): 403.

21 Örnekler için bkz. BOA, DH.İD., 11_9, no. 3, 25.04.1911

22 BOA, HR.SYS, 70_30, 17.08.1911, no. 5.

Grafik 2: Osmanlı Suriyesi'nden ABD'ye Giden Göçmenlerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı 1886-1914

Kaynak: Walter F. Willcox and Imre Ferenczi, *International Migrations* (New York: National Bureau of Economic Research, 1929), 1: 439.

Amerika genelinde erkek ve kadın göçmen sayılarının arasındaki makasın daralmaya başlaması yeni bir durumun da sonucuydu. Buna göre bir süre Amerika'da yaşadktan sonra memleketlerine dönen Osmanlı göçmen erkeklerinden önemli bir kısmı memleketlerinden eşini ya da nişanlılarını yanlarına alarak yeniden Amerika'ya hareket ediyorlardı. Kimi zaman ailelerin, memleketlerinde nişanladıkları kızlarını Amerika'daki müstakbel eşlerine götürdükleri Amerikan yolcu kayıtlarında gözlemlenebilmektedir. Philip Hitti bir dönem Suriyeli kadınların Amerika'ya akrabaları tarafından getirilmelerinin sahip oldukları iş gücü değeri ile ilgili durum olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Amerikan sokaklarında genellikle seyyar satıcılıkla hayatını sürdüren Suriyeli erkekler işlerinde kendilerine yardımcı olmak ve sokaklarda seyyar satıcılık yaptırmak maksadı ile eşlerini ya da çocuklarını memleketlerinden getirtmeyi özellikle istiyorlardı.²³

²³ Philip Hitti, *The Syrians in America* (New York: George Doran, 1924), 58. Aynı argüman için bkz. Philip ve Josep Kayal, *The Syrian-Lebanese in America: A Study in Religion and Assimilation* (Boston: Twayne, 1975), 71.

Amerikan Göçmen Komisyonu raporlarına göre, ülkelerine 1899-1909 yılları arasında göç eden 14 yaş üstü Suriyeli Osmanlıların %54,1'inin okuryazarlığı yoktur.²⁴ Diğer göçmen milletler ile karşılaştırıldığında, Suriyeli Osmanlıların Güney İtalya ve Portekizliler ile yaklaşık bir okuryazarlık düzeyine sahip olduğu, ancak İspanya, Kuzey İtalya, Rusya ve Fransa göçmenlerinin de bir hayli gerisinde kaldığı görülmektedir.²⁵ Dikkat çekici bir başka nokta da Osmanlı göçmenleri arasında Arap ve Türk unsurlarının okuryazarlık oranlarının Ermeni göçmenlere kıyasla bir hayli düşük olduğudur. Zira Ermeni Osmanlı göçmenleri arasında okuryazarlık oranı, gelişmiş Avrupa milletlerine yakın bir düzeyde olup, %75 seviyelerindedir.

Osmanlı göçmenlerinin geldikleri memleketler konusunda kesin bir coğrafi dağılıma ulaşmak hayli güçtür. Osmanlı devlet kayıtlarında göçlerin hangi bölgelerden geldiğini gösteren sayısal dökümler hayli zayıf, parçalı ve genellikle tek bir yıla ait verilerden oluşmaktadır. Okyanusun öte yakasında ABD'de ve Arjantin'de tutulan veriler ise Osmanlı kategorisini tanımlama konusunda karşılaşılan zorluklar nedeniyle gerektiği kadar kullanışlı değildir. Nitekim ABD 1880 yılına kadar Osmanlı topraklarından gelenleri etnik ve coğrafi arka planlarını dikkate almaksızın "Turkish" (Türk) olarak kaydetmiştir (Oysa göç edenlerin çoğunluğunu Maruni Araplar teşkil ediyordu.). Benzer sorunu Arjantin'e gelen göçmenler için tutulan verilerde de görmek mümkündür. Arjantin makamları 1900'lü yılların başına kadar Suriye'den gelen göçmenleri "Turcos" kategorisinde değerlendirmiştir.

Bu ciddi istatistiksel sorunlara rağmen, ABD göçmen bürosunun 1880-1914 tarihleri için, Osmanlı'dan gelenleri etnik kökenlerine göre değerlendiren dökümleri oldukça fikir açııcıdır. Grafik 3'te de görüleceği üzere Osmanlı Suriyesi'nden gelenler, az bir oran farkla Osmanlı Rumlarından sonra en fazla göç veren ikinci Osmanlı milletini oluşturmaktadır. Arjantin kayıtlarında ise bu ülkeye en fazla göçmenin Suriye bölgesinden olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim bu durum Osmanlı hariciye kayıtlarında da teyit edilmektedir.²⁶

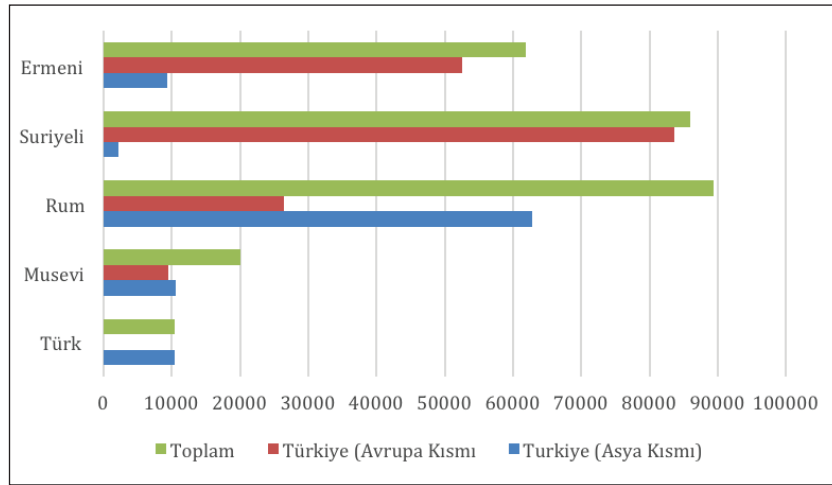
24 William Dillingham, *Reports of the Immigration Commission*, 98.

25 William Dillingham, *Reports of the Immigration Commission*, 4: 30; ayrıca bkz. 1: 99.

26 BOA, HR.SYS, 71_70, 29.03.1892.

Latin Amerika özelinde göç edilen ülke bakımından bir dağılıma gidildiğinde bütün Suriye'nin iç kısımlarından göç edenlerin Brezilya ve kısmen Arjantin'i, Lübnanlıların Arjantin'i, Filistinlilerin ise daha çok Şili'yi tercih ettikleri görülmektedir.²⁷

Grafik 3: Osmanlı Suriyesi'nden ABD'ye Göç Edenlerin Etnik Dağılımı (1880-1914)

Kaynak: Walter F. Willcox and Imre Ferenczi, *International Migrations* (New York: National Bureau of Economic Research, 1929), 1: 489, 491, 493, 498.

Gidilecek ülke tercihinin şekillenmesinde hiç şüphesiz öncü göçmenlerin tercihlerinin (ya da kimi zaman tesadüflerin) belirleyici bir etkisi vardır. Nitekim Osmanlı Suriyesi'nden göç eden ilk kuşak muhacirler, buldukları ülkede işlerini yerine koyduktan bir süre sonra, kendi akrabalarını yanlarına çağırarak suretiyle, kendi göç ettikleri bölgelere yeni göçlerin önünü açmaktaydılar.

Amerika'ya göç eden Osmanlı muhacirlerden bazıları buldukları ülkede bir süre kaldıktan sonra amaçladığı miktar parayı kazanıp memleketine temelli dönmekte, bazıları ise çeşitli nedenlerle geçici olarak memleketlerine uğrayıp yeniden Amerika'ya,

yerleştikleri bölgeye gitmekteydiler. Amerika'ya gidip memleketlerine temelli olarak geri dönenlerin oranı yaklaşık üçte bir seviyesindedir (ABD için bu oran %26, Arjantin için %33). Osmanlılar arasındaki geri dönüş oranı İtalyan (ABD: %55, Arjantin: %56,69), İspanyol (ABD: %35, Arjantin: %45,9), Rus (ABD: %41; Arjantin: %38,15) ve Fransız (%81,93) göçmenlerine kıyasla düşük seviyede bulunduğu gözlemlenmektedir.²⁸ Suriye bölgesinden Osmanlıların memleketlerine geri dönmek konusunda diğer göçmen milletlerine göre daha isteksiz olduğu, yeni ülkedeki hayat şartlarının kendi memleketlerindeki koşullara kıyasla daha iyi olması ve/veya kendi memleketlerindeki koşulların daha da kötüleşmesi ile açıklanabilir. Yüzyılın başında Osmanlı'nın bir dizi siyasi kriz yaşaması bu açıklamayı anlamlı kılmaktadır. Keza geri dönüş oranlarının düşüklüğü bir bakıma göç edenlerin, beklentilerinin tümünü olmasa da bir kısmını gerçekleştirebildiklerini ve sonuç olarak göç edip etmeme konusunda hedefleri doğrultusunda karar verdiklerini göstermektedir.²⁹

Osmanlı Suriyesi'nden göç edenlerin mesleki dağılımları da Güney Akdeniz ülkelerine kıyasla önemli bir farklılık göstermemektedir. Tablo 1'de görüldüğü gibi, bu bölgeden Osmanlı göçmenlerinin önemli bir kısmını işsizler ve belli bir vasıf taşımayan işçiler oluşturmaktadır. Bütün bir göç dönemi değerlendirildiğinde ise elde edilen veriler, öncü bu bölge göçmenlerinin genellikle tüccar ve vasıflı işçilerden, daha sonra gelenlerin ise vasıfsız kişilerden meydana geldiğini göstermektedir. Bu durum döngüsel göç (*chain migration*) tespitini de doğrular niteliktedir.³⁰

28 Arjantin için bkz. *Resúmenes estadísticos 1876-1924, Memorias del Departamento de Inmigración*, aktaran; Jorge Omar Bestene, "L'immigration Syrienne et Libanaise en Argentine 1890-1950," *Les Arabes du Levant in Argentine*, ed. Michel Nancy (Marseille : Institut de Recherches et d'Etudes des sur le Monde Arabe et Musulman, 1998). ABD için bkz. Walter F. Willcox and Imre Ferenczi, *International Migrations*, 2 cilt (New York: National Bureau of Economic Research, 1929).

29 BOA, DH.TMIK.M, 127_50, no. 22, 11.R.1320, 18.07.1902.

30 Döngüsel Göç kavramı, belli bir bölgeye giden öncü göçmen gruplarının, göç edilen yere yerleştikten sonra kendi hemşehrilerini veya aile bireylerini yanlarına almaları ile oluşan zincirleme göç süreçlerini ifade etmektedir.

Tablo 1: ABD'ye Göç Eden Osmanlı Suriyelilerinin Mesleki Dağılımları, 1880–1911

Milliyet	Toplam Göçmen Sayısı	Nitelikli Meslek	%	Vasıflı Meslek	%	Kırsal İşçi	%	Vasıfsız İşçi	%	Diğer Meslekler	%	İşsiz
İtalyan	1.911.933	6.012	0,4	215.510	14,6	507.659	34,5	626.144	42,5	116.334	7,9	440.274
İspanyol	51.051	1.676	4,4	16.828	44,1	2.995	7,8	7.869	20,6	8.788	23,0	12.895
Rus	83.574	969	1,4	6.363	9,1	27.593	39,4	30.334	43,3	4.727	6,8	13.588
Fransız	115.783	6.532	9,3	24.137	34,5	6.302	9,0	11.926	17,0	21.141	30,2	45.745
Osmanlı	56.909	441	1,2	8.349	22,7	10.901	29,7	7.744	21,1	9.287	25,3	20.187

Kaynak: William P. Dillingham and William S. Bennet, *Abstracts of Reports of the Immigration Commission* (Washington: Government Printing Office, 1911), cilt 1, tablo 12.

Osmanlı Suriyesi'nden ABD'ye göç edenlerin din mensubiyetleri konusunda çok detaylı bir veri olmamasına rağmen, gerek konuyla ilgili Osmanlı belgeleri gerekse göç edilen mahallerde yapılan nüfus sayımları göç edenlerin çok çeşitli dine ve mezhebe bağlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu belgeler baskın bir çoğunluğunu Hristiyan Marunilerin oluşturduğu sonucunu ortaya koymaktadır.³¹ Buenos Aires 1936 yılı nüfus istatistiklerine göre, Osmanlı'dan gelen ve bu bölgede ikamet eden göçmenlerin %28,5'ini Museviler ve %11,2'ine Müslümanlar oluştururken, Hristiyan gruplar ise %54'ünü temsil etmekteydi.³² Sadece 1909 yılına ait bir veride ise, söz konusu yılda Osmanlı'dan göç eden toplamda 11.765 kişiden 5.111'ini Müslümanların oluşturduğundan bahsedilmektedir.³³

Birincil kaynak niteliğindeki Osmanlı diplomatik belgelerinden göç eden Osmanlıların çoğunun genç yaşlarda ve para kazanmak maksadıyla Amerika'ya gittikleri ve gidenlerin önemli bir kısmının belli bir miktar para biriktirdikten sonra yeniden memleketlerine geri dönmeyi hedefledikleri sıklıkla ifade edilmektedir.³⁴ Anlaşılan o ki, bu maksatla giden Osmanlıların az bir kısmı kendi vatandaşlıklarını iptal etmişlerdir.³⁵

Osmanlı Suriyelilerinin yukarıda detaylıca belirtilen genel nitelikleri özetlenecek olursa, bu kişilerin ekseriyetle genç, bekar, fakir (ama sefalet içinde değil), okuma yazma bilmeyen, Hristiyan Araplar oldukları ve Amerika'ya, bir miktar çalışıp para kazandıktan sonra ülkelerine geri dönmek maksadıyla giden kişiler oldukları

31 BOA, HR.SYS, 71_70, 29.03.1892; BOA, Y.PRK.TKM, 52_19, 29.Z.1326, 22.01.1909; BOA, Y.PRK. ZB, 23_43, 1317.R.06, 14.08.1899.

32 *Anuario Estadístico de Buenos Aires* (Buenos Aires: Briozzo Hnos, Humberto, 1936).

33 Juan A. Alsina, *La Inmigración En El Primer Siglo De La Independencia* (Buenos Aires: F.S. Alsina, 1910). Orjinal metinde Müslümanlar kategorisi 'Mahometanos' ifadesi ile gösterilmiştir. Bu kaynakta Hristiyanların nüfusu 6.428, Musevilerin nüfusu ise 226 olarak belirlenmiştir. Jeffrey Lesser Brezilya için benzer bir dinî mensubiyet oranları ortaya çıkarmaktadır. Buna göre Müslümanların Brezilya'da oranı yaklaşık olarak %15 civarındadır. Jeffrey Lesser, "Elite Image of Arabs and Jews in Brazil," *Arab and Jewish Immigrants in Latin America: Images and Realities*, ed. Ignacio Klich and Jeff Lesser (London: F. Cass, 1998), 41.

34 BOA, HR.SYS, 54_1, 22.01.1896 ayrıca bkz. BOA, DH.TMIK.M, 127_50 (22), 11.R.1320, 18.07.1902 ve BOA, TFR.I.MN. 131_13021, 05.08.1907.

35 BOA, DH.TMIK.M, 115_57, 05.N.1319, 16.12.1901.

ortaya çıkmaktadır. Mevcut genel profil göç nedenleri konusunda önemli ipuçları sunmaktadır.

Göçün Nedenleri: İtici Faktörler

Gerek akademik literatürde gerekse akademi dışı platformlarda Osmanlı Suriyelilerinin göç nedenleri ele alınırken, bir önceki bölümde değinilen 1860'lardaki Suriye ve Lübnan olayları ile II. Abdülhamit döneminin istibdat koşulları öne sürülmekte ve meselenin siyasi boyutu merkezî konuma getirilmektedir.³⁶ Örneğin, Ortadoğu iktisat tarihçiliğinin önemli figürlerinden biri olan Charles Issawi, Suriye ve Lübnan bölgesinden göç eden Hristiyanların göç nedeni olarak 1860 yılında kendilerine uygulanan şiddeti ve politik baskıyı vurgulamaktadır. Bu argümanını 120.000 Suriyeli göçmenin olayların başladığı yıl olan 1860 ile 1900 yılları arasında meydana geldiğine dikkat çekerek bu argümanını savunmuştur.³⁷

Issawi'nin sunduğu sayısal veri ne kadar doğruysa, bu sayısal veri üzerine inşa ettiği argüman da o kadar yanlıştır. Nitekim Grafik 1'de görüldüğü üzere Suriye'den Amerika'ya kitlesel göçler 1890'ların sonundan itibaren başlamış, ancak 1908'den sonra ivme kazanmıştır. Bu durum, 1860 olaylarının sona ermesinden yaklaşık kırk-elli yıl sonrasına tekabül etmektedir. Bir başka ifadeyle, Suriye ve Lübnan'daki iç çatışmaların bitiminden neredeyse bir nesil sonra Amerika'ya kitlesel göçlerin başlaması söz konusu olmuştur. Kısa süreli Issawi'nin göç olgusunu sayısal anlamda herhangi bir anlam taşımayan 1860'lı yıllara dayandırmaya çalışması, zulüm teorisine ikna edici bir dayanak sağlamaya yönelik olup, tamamıyla yanıltıcı ve hedef saptırıcı niteliktedir.

Mevcut zaman serisinin yanıltıcı olarak sunulmasının dışında zulüm teorisinin tutarsız, ahistorik ve indirgemeci olduğu dört farklı argüman ile ortaya konulabilir. Birincisi, Amerika'ya en fazla göç veren bölgelerden biri olan Cebel-i Lübnan'da, 1860 olaylarının sona ermesinin ardından, çoğunluğunu Hristiyanların oluştur-

36 Edith M. Stein, "Some Near Eastern Immigrant Groups in Chicago" (yüksek lisans tezi, University of Chicago, 1922).

37 Charles P. Issawi, *The Fertile Crescent, 1800-1914: A Documentary Economic History* (New York: Oxford University Press, 1988).

duğu bir Meclis tarafından yönetilen özerk bir mutasarrıflık sistemi kurulmuş ve I. Dünya Savaşı'nın başladığı döneme kadar Lübnan bu imtiyazlı statüsünü korumuştur. Yani göçlerin ortaya çıktığı dönemde Lübnan bölgesinde baskıcı olduğu iddia edilen Abdülhamit rejimi değil, Hristiyan yönetimin hâkim olduğu, merkezî yönetimin görece daha az müdahil olduğu bir ortam söz konusu idi.

İkinci olarak, baskı gören Hristiyan Marunilerin Suriye'deki yerel iç savaş sonrasında göç etmek durumunda kaldığını vurgulayan zulüm teorisi göç edenlerin dinî aidiyetleri konusunda da tutarsızlık içermektedir. Nitekim dinî aidiyet konusunda, bir önceki bölümde sunulan sayısal verilerde de görüldüğü gibi, sadece Hristiyanlar değil, hatırı sayılır miktarda Musevi ve Müslüman da bölgeden Amerika'ya göç etmiştir. Ayrıca, farklı Hristiyan mezhepler göz önüne alındığında dahi sadece Marunilerin değil, iç çatışmaların dışında kalmış Ortodoks, Keldani ve diğer Hristiyan grupların da göç ettiklerini görmekteyiz.

Üçüncü olarak, zulüm teorisinin tutarsızlığı göç sürecinin tümü dikkate alındığında daha anlamlı hâle gelmektedir. Nitekim yukarıda da değinildiği üzere, göç eden Osmanlıların yaklaşık üçte biri bu kitlesel göç hareketinin devam ettiği yıllar içerisinde memleketlerine geri dönmüşlerdir. Arşiv malzemeleri içerisinde polis kayıtları dikkate alındığında Osmanlı topraklarına kalıcı olarak geri dönen kişilerin de tıpkı gidenler kadar ekseriyetle Hristiyan unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Tabii olarak, Hristiyanlara yönelik siyasi zulüm ve baskının olduğu Osmanlı devletinden kaçan Hristiyanlar, II. Abdülhamit rejiminin hüküm sürmeye devam ettiği dönemlerde niçin geri dönmek istemiş olsunlardı? Bu çelişik durum esasında zulüm teorisinin tutarsızlığından ileri gelmektedir.

Son olarak, zulüm teorisinin tutarsızlığını kitlesel göç hareketlerinin başladığı dönemde Lübnanlı Marunilerin dinî lideri Bahuş Yunus İsa tarafından İstanbul'a gönderilen bir arzuhâlde somut olarak görmek mümkündür. Bu arzuhâlde Marunilerin dinî temsilcisi Cebel-i Lübnan'da pek çok gencin Amerika'ya göç etmesi sonucunda bölge nüfusunun azalmakta olduğunu ifade ederek, gençlerin göçlerini önlemek maksadıyla imparatorluğa ait bir kısım mirî arazinin gençlere dağıtılmasını talep etmektedir.³⁸ Dinî aidiyetleri gereği zulüm gören ve bu zulümden kaçmak amacıyla

38 BOA, DH.MKT.M, 178_34, 1322.Ca.18; 31.07.1904.

la Amerika'ya göç eden Marunilerin mağduriyeti, temsilcilerinin mektubuna bu şekilde yansımaması gerekirdi.

Yukarıda değinilen dört mesele bir bütün olarak değerlendirildiğinde Osmanlı Suriyesi'nden bu dönemde Amerika'ya göç edenlerin dinî ve siyasi baskılar sonucu olarak yurtlarını terk etmediklerini açık bir biçimde göstermektedir. Şüphesiz göç eden kitlenin önemli bir kısmının Hristiyanlardan oluşması dikkat çekicidir. Ancak bunu siyasi baskıların bir neticesi olarak değil, göçün gerçekleşmesi için gerekli asgari bilgiye Hristiyanların sahip olduğu gerçeğinde aramak gerekir. Hristiyanlardaki bu donanım, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalı kapitalistler ile Osmanlı Hristiyanları arasında gerçekleşen ekonomik işbirliğinin sonucunda meydana gelmiştir. Anlaşılan bu işbirliği ile yine aynı dönemde bölgede kurulan misyoner okulları sayesinde Osmanlı Arap Hristiyanları Avrupa ve Amerika gibi kendileri dışındaki dünyayı, oradaki yaşam koşulları ve oraya göç etme koşulları hakkında doğal olarak Müslümanlara göre daha fazla malumata sahip olmuşlardı.

Zulüm teorisi ile formülize edilerek dönemin göç realitesini açıklamaya çalışan ve politik sorunları önceleyen yaklaşımın başarısızlığı, bizleri söz konusu realiteyi açıklamada farklı nedensellik modelleri aramaya sevk etmektedir. Birincil kaynaklardan hareketle aşağıda elde ettiğimiz veriler ışında bu bölgeden Amerika'ya göçü sağlayan itici faktörlerden üçünün öne çıktığını görmekteyiz: Bölgedeki nüfus yoğunluğundaki hızlı artış, ekonomik daralma ve Meşrutiyet devrimi sonrasında gündeme gelen zorunlu askerlik meselesi.

Bölgedeki Yüksek Nüfus Artışı

Birincil nitelikli Osmanlı kaynakları, göçün en önemli nedeni olarak nüfus artışını öne sürmektedir.³⁹ Buna göre, ekonomik gelişme nüfustaki bu kritik artışın oldukça gerisinde kalmış ve yerel koşullar artan nüfusu doyurma noktasında yetersiz kalmıştır. Bu

39 BOA, DH.MKT, 1658_130, 1307.M.22, 18.09.1889. Bu argüman dönemin yabancı kaynaklarında da yer almıştır. Bkz. Robert Widmer, "Population," *Economic Organization of Syria*, ed. Said B. Himadeh (yeniden basım, New York: AMS Press, 1973), 10.

durum da insanları kendi memleketlerini terk edip, geçimliklerini başka ülkelerde aramaya sevk etmiştir.

Gerçekten de, kısıtlı da olsa, eldeki veriler bölgedeki büyük nüfus artışını gözler önüne sermektedir. Vital Cuinet ve Arthur Ruppın'ın incelemelerine göre 1860-1900 yılları arasında Osmanlı Suriyesi'nin nüfusu yaklaşık iki kat artmıştır.⁴⁰ Issawi, Suriye'nin iç bölgelerindeki nüfusun 1800 de 1,2 milyon iken, 1878 de 1,5 milyona çıktığını ve nihayetinde 1914 yılında 4 milyona kadar ulaştığı tahmininde bulunmaktadır.⁴¹ Benzer durum bölgenin diğer coğrafyaları için de geçerli olmuştur. Örneğin, 1857 yılında 40.000 olan Beyrut nüfusu 1875 yılında 65.000'e ve 1880 yılında da 80.000'e çıkmıştır.⁴² Filistin'de de durum farklı değildir. 1880 ile 1913 yılları arasında Filistin nüfusu 0,5 milyondan 0,7 milyona ulaşmıştır.⁴³

Tek başına nüfus artışı göçün itici faktörü olması konusunda ikna edici bir argüman olmayabilir. Zira artan nüfus, geçimini tarımla sağlayan bir toplumda yeni tarımsal alanların işletilmeye açılmasıyla doyurulabilirdi. Ancak eldeki veriler salt nüfustaki mutlak artışı değil, işlenebilir birim toprak başına düşen nüfusun da ciddi bir biçimde arttığını göstermektedir. Tablo 2'de de görüldüğü üzere, 1897-1918 arası Cebel-i Lübnan'da (bu bölge Suriye'nin en fazla göç veren bölgesidir) kilometrekare başına düşen insan miktarı yedi kattan fazla artmıştır. Diğer bölgelerde de dışarıya göç eden insanların varlığına rağmen nüfus yoğunluğunda bir azalış değil, aksine bir artış meydana gelmiştir. Nüfustaki bu büyük artış ve doğurduğu maddi sorunlar "Ne mutlu Cebel'de keçisini otlatacak yere sahip olana" deyişlerle ifade edilerek halkın dilinde yer etmiştir.

40 Arthur Ruppın and Nellie Straus, *Syria: An Economic Survey*, 8-10.

41 Charles P. Issawi, *An Economic History of the Middle East and North Africa* (New York: Columbia University Press, 1982), 94.

42 Muhammet Said Kalla, "The Role of Foreign Trade in the Economic Development of Syria 1831-1914" (doktora tezi, American University, 1969), Owen, *The Middle East in the World Economy*, 166'dan alıntılandı.

43 Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie : Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie Mineure* (Istanbul : Isis, 2001), 3: 93, 179, 493 ve 520.

Tablo 2: Nüfus Yoğunluğu Tablosu (Kilometrekare Başına Düşen İnsan Miktarını Göstermektedir)

	1897*	1909**	1918***
Beyrut	25,19	30,0	34
Cebel-i Lübnan	21,29	154,1	159
Halep	7,86	5,7	15
Sam	7,02	9,5	13
Kudüs	17,46	–	25

Kaynaklar: * Tevfik Güran, *1897: The First Statistical Yearbook of the Ottoman Empire* (Ankara: State Institute of Statistics, Prime Ministry, Republic of Turkey, 1997); ** J. Scott Keltie, *The Statesman's Yearbook* (London: Macmillan, 1909). Bu kaynaktaki veriler mil başına düşen nüfus olarak verilmiştir. Bu verileri kilometre başına düşen nüfusa dönüştürdüm; *** Arthur Ruppın and Nellie Straus, *Syria: An Economic Survey* (New York: Provisional Zionist Committee, 1918), 8.

Nüfus artışının göçleri tetiklediği yönündeki yukarıdaki sayısal verileri Osmanlı arşivlerindeki belgeler de desteklemektedir. Örneğin 1904 yılında İstanbul'a bir arzuhâl gönderen Maruni cemaati lideri Bahuri Yunus İsa, gençler için ekilecek alan kalmadığına ve insanların göç etmek zorunda kaldıklarına dikkat çekmektedir.⁴⁴

Bölgenin demografik yapısındaki değişim sadece niceliksel artış ile sınırlı kalmamış, etnik ve dinî kompozisyonda değişimler gösterecek nitelikte farklılaşmayı da içermiştir. Nitekim bölge nüfusundaki gözlenebilir artış doğurganlıklar ve ölüm oranlarındaki değişimle değil, daha ziyade imparatorluğa Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan gelen bir kısım muhacirlerin bu bölgeye yerleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır.⁴⁵ Kemal Karpat'ın çalışmalarında detaylı bir biçimde ifade ettiği üzere, çeşitli zaman dilimlerinde Rus İmparatorluğu içinde sıkıntı yaşamış olan Kafkas unsurlar ile Balkan-

44 BOA, DH.TMIK.M, 178_34, 18.Ca.1322, 31.07.1904.

45 Owen, *The Middle East in the World Economy*, 264. Bunların dışında Kürt nüfusun da bölgeye geldiğini ifade eden arşiv belgesi için bkz. BOA, DH.MKT, 1348_16, 29.Z.1302, 9.10.1885.

lar'daki siyasi gelişmelerden olumsuz etkilenen Müslümanlar Osmanlı topraklarına kalıcı olarak göç etmişlerdi.⁴⁶

Bu bağlamda Şam'daki İngiliz Konsolosluğu raporlarına göre, sadece 1906 yılında Şam'a 5.540, Hama'ya 670 aile yerleştirilmiştir.⁴⁷ Arşiv belgelerinden anladığımız kadarıyla bölgeye yeni gelen insanlar yerel halkın kendi geçim kaynaklarını daraltmakla kalmamış, bir kısmı halkın geçimliğine doğrudan el koymuştur. Örneğin, Amerika'daki Osmanlıları incelemek üzere kıtaya giden Luiz Sabuncuyan bir kısım göçlerin, Suriye'ye dışarıdan gelip yerleşmiş kişilerin bölgedeki meydana getirdikleri bozgunculukların bir neticesi olduğu fikrini ortaya koymaktadır.⁴⁸ Hiç şüphesiz bölgeye gelen Kafkas muhacirlerden yerel Maruni Hristiyanlar kadar Müslüman Dürziler de etkilenmekteydi. Örneğin Suriye Valisi Rauf Bey 1894 yılında göndermiş olduğu bir yazıda Kafkas göçmenlerinin 56 Dürzi'ye saldırdığını, 14'ünün boğazı kesilerek katledildiğini bildirmiştir.⁴⁹

Ekonomik Daralma: İpek Endüstrisinin Çöküşü

Suriye bölgesi üzerine çalışmalar yapan iktisat tarihçileri bölgenin 1890'lardan itibaren (bir ölçüde Lübnan bölgesi dışında) ekonomik daralmaya gittiğini ve bu daralmanın I. Dünya Savaşı'nın başladığı zamana değin sürdüğünü ifade etmektedirler.⁵⁰

Söz konusu dönemde bölge ekonomisindeki kötü gidişatın en önemli tetikleyici faktörü şüphesiz ipek endüstrisinin çöküşüydü. 1860'lı yılların politik kırılmalıklarının sona ermesi ve bölgede çatışmasızlığın sağlanmasının ardından Fransız müteşebbislerinin ipek üretimi konusunda bu bölgeye ilgisi artmıştı. Nitekim özellikle Fransa'da gözlemlenen pebrin ve diğer ipek böceği hastalıkları sonucu ipek üretiminde gözlenen düşüş Fransızları üretim için yeni

46 Bkz. Kemal Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics* (Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1985).

47 Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon* (London: Pluto, 2007), 16.

48 BOA, Y.PRK.AJZ, 13_68, 29.Z.1305, 06.09.1888.

49 BOA, Y.A.HUS, 299_40, 03.Z.1311, 07.06.1894, Kemal Gurulkan, *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri* (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2012), 354-357'den alıntulandı.

50 Owen, *The Middle East in the World Economy*, Widmer, "Population," 15; Issawi, *The Economic History of the Middle East*, 171.

bölgeler aramaya sevk etmiş ve Suriye bölgesi bunun için uygun görülmüştü. Neticede 1860'ların ikinci yarısından itibaren ipek böcekçiliği Osmanlı Suriyesi'nde hızla yayılmış ve bölge insanının çoğunun geçimini sağladığı sektör durumuna gelmiştir. Bölgenin hayat damarını oluşturması açısından söz konusu sektörde yaşanan bunalım tarım, sanayi, finans ve ticaret olmak üzere pek çok alanda girişimcileri ve çalışanları doğrudan etkilemiştir.⁵¹

Hiç şüphesiz köylüler ipek böcekçiliği pazarından en fazla etkilenen gruplar arasındaydı. Zira ipek böceğinin yetişmesi için gereken dut ağaçları, köylüler tarafından sağlanmaktaydı. Dominique Chevalier'in sunduğu istatistiklere göre Lübnan'da ekilebilir tarımsal arazinin %80'lik bölümü dut ağaçları ile dolmuştu.⁵² Hayatları ipek sektörüne bağlı olan bir diğer kesim, el tezgahlarında ipek üretenler ve ipek fabrikalarında çalışanlardan oluşmaktaydı. Ayrıca ipek ticaretine sermayesini koymuş müteşebbisler de ipek endüstrisine bağlı olarak varlık gösteriyorlardı. Bu büyük kitleye sahip grupların dışında ipek üretimine sermaye yatırmış büyük ve orta ölçekli sermayedarlar, ticari alışverişi sağlayan tüccarlar ile ulaşım ve nakliye işlerini yürütenler de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir.

Netice olarak ipek endüstrisinin gerilemesi sonucu işlerini kaybeden ücretli işçi ve köylü gençlerin hayatlarını kazanmak için, işçi ücretlerinin daha yüksek olduğunu düşündükleri Amerika'ya göç etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Her ne kadar elimizde Osmanlı ücretleri ile Amerika Birleşik Devletleri'ndeki işçi ücretlerini mukayese edecek bir veri bulunmasa da Osmanlı Dahiliye nezaretine ait bir rapor ücretlerin görece daha yüksek olduğuna dikkat çekmektedir.⁵³

Zorunlu Askerlik Uygulaması

1908'deki II. Meşrutiyet devrimi öncesinde zorunlu askerlik uygulaması sadece celp yaşına gelmiş Müslümanları kapsamaktay-

51 Owen, *The Middle East in the World Economy*, 154.

52 Dominique Chevalier, *La Société du Mont Liban : a L'époque de la Révolution Industrielle en Europe* (Paris: Institut Français d'archéologie de Beyrouth, 1971).

53 BOA, DH.MKT, 1178_28, 14.Ca.1325, 25.06.1907.

dı. Bu nedenle Osmanlı Suriyesi'nden Amerika'ya göç imkânının oluşması, başlangıçta (ve özellikle İmparatorluğun savaşa girme risklerine denk gelen dönemlerde) askerlikten kaçmak isteyen ve celp yaşına gelmiş Müslüman gençlerin taleplerine karşılık verir nitelikteydi. Bu durumun somut örnekleri Osmanlı arşiv belgelerine yansımaktadır. Örneğin 1902 tarihli Dahiliye Nezareti'ne ait bir belgede Amerika'ya göçler anlatılırken, göç edenlerin arasında "hizmet-i askeriyyeden firar eden bir çok Suriye İslamlarının dahi bulunmakta" olduğuna işaret etmektedir.⁵⁴ Benzer biçimde, Beyrut Valiliğinden Dahiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda, pek çok Müslümanın Trablus ve Cuveyne sahillerinden Amerika'ya "sıvışmakta" olduğu ve bu hâlin devamının "kuvve-i umumiye-i askeriyyeye nakıs-ı irad edeceği" bildirilmekteydi.⁵⁵

Zorunlu askerlik uygulamasının, büyük kitlelerin göç etmesine neden olacak bir motivasyon hâline gelmesi II. Meşrutiyet Devrimi sonrasında bu uygulamanın gayrimüslim Osmanlıları da içerecek biçimde genişletilmesi ile gerçekleşmişti. Nitekim yeni durumun daha önce böyle bir tecrübeye sahip olmayan Hristiyan gençleri endişeye sevk ettiği ve kimisinin bu endişe neticesinde Amerika'ya göç ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁶ 1910 yılında yayınlanan Presbiteryen Misyoner Raporu Hristiyan ve Musevi gençler arasında bu korku ve endişeyi resmetmektedir:

Türk Devrimi kötü gidişatı ortadan kaldıracığı, yabancı topraklardaki Suriyelileri tekrar memleketlerine döndüreceği ve hayatı daha da kolaylaştıracağı beklentisini doğurmuştu. Ancak gayrimüslimleri de zorunlu askerlik uygulamasına dahil eden bu kanun... daha büyük çaplı göçlerin önünü açtı.⁵⁷

54 BOA, DH.TMIK.M, 127_50 (12), 1320.R.11; 28.07.1902.

55 BOA, DH.MKT, 325_61, no. 2 03.B.1312, 31.12.1894.

56 Askere alınma korkusu neticesinde yaşanan göçler meselesi Arjantin'e giden Osmanlı Suriyelilerinin ürettiği edebi eserlerde kendisine yer bulmuştur. Bkz. Nissim Teubal, *El Inmigrante de Alepo* (Buenos Aires: Macagno, Landa, 1953), 31; Jorge Antonio, *Y Ahora Qué?* (Buenos Aires: Ediciones Verum et Militia, 1966), 23, aktaran: Ignacio Klich, "Criollos and Arabic Speakers in Argentina: An Uneasy Pas de Deux, 1888–1914," *The Lebanese in the World: A Century of Emigration*, ed. Albert Hourani and Nadim Shehadi (London: The Centre for Lebanese Studies in association with I. B. Tauris, 1994).

57 *Seventy third annual Report of the Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church in the U.S.A.* (New York: Presbyterian Building, 1910), 433, aktaran: Clark Knowlton, "The Spatial and Social Mobility of the Syrian and Lebanese Community in Sao Paulo Brazil," *The Lebanese in the World:*

Bu noktada Cebel-i Lübnan bölgesinin kendisine 1860-63 yılları arasında bir dizi anlaşma ile tanınan imtiyazlı statüsü nedeniyle, Cebelli gençlerin askere yasal olarak alınmadığının da altını çizmek gerekir. Her ne kadar Cebel bölgesinde yapılan nüfus sayımı, bu bölgeden de asker celp edileceği yönünde söylenti ve endişelere neden olsa da bu dönemde söz konusu bölgeden askere alım konusunda somut bir bulguya henüz rastlanamamıştır.⁵⁸ Aksine, bu bölgeden askere alım yapılmayacağını duyan çevre muhitlerin gençleri askerlikten kaçmak adına Cebel'e yerleşmeyi istemişlerdi.⁵⁹ İhtimaldir ki, Tablo 2'de yer alan Cebel-i Lübnan'ın nüfus artışı çevre bölgelerden gelen gençler ile ortaya çıkmıştı.

İttihat ve Terakki tarafından alınan zorunlu askerlik kararı Trablusgarp Savaşı ve Balkan harpleri sırasında daha ciddiyetle uygulamaya kondu.⁶⁰ Bu açıdan Grafik 1'e bakıldığında, bu dönemlerde göçlerin yüksek bir artış göstermesi bu açıdan anlamlıdır. Nitekim Osmanlı hükümeti bu dönemde asker kaçakları için ölüm cezası dahil ciddi cezalar öngörmekteydi.⁶¹ Ayrıca askerden kaçmak için göç edenlerin vatandaşlıklarının iptal edileceği de söyleniyordu.⁶² Buna rağmen İttihatçıların asker celp etme konusunda başarısız kalması dönemin yöneticilerince dış göçlere bağlanmıştır. Serserlik, Dahiliye Nezaretine gönderdiği bir yazıda askerlik yaşına gelmiş 7.000 Beyrutlunun ancak 1500'ünün celp edilebildiğinden bahsetmekte ve bunun nedeni olarak da Cebel-i Lübnan üzerinden Amerika'ya yapılan göçleri göstermektedir.⁶³

Göçlerin itici faktörleri bağlamında yukarıda değinilen sebeplerin dışında Amerika'ya eğitim ve macera yaşama amacıyla gidenlerin varlığı da söz konusudur. Ancak, eldeki kayıtlar bunların sayısının önemsenmeyecek miktarda olduğunu göstermektedir. Özellikle misyoner okulların rolü literatürde hak etmediği ölçüde yer bulmuştur. Zira göçmenlerin çoğunluğunun okuryazarlığı

A Century of Emigration, ed. Albert Hourani and Nadim Shehadi (London: I. B. Tauris, 1994), 288.

58 Talha Çiçek, *War and State Formation in Syria: Cemal Pasha's Governorate during World War I, 1914-1917* (London: Routledge, 2014).

59 BOA, A.MTZ.CL 7_286, 04.Z.1332, 24.10.1914.

60 Rifat N. Bali, *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya: Amerika'ya Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004), 298-302.

61 BOA, DH.MKT. 191_2, 24.C.1311, 02.01.1894.

62 BOA, BEO, 4520_338957, 09.N.1336, 09.06.1918.

63 BOA, A.MTZ.CL, 1911 ve sonrası.

olmayan kişilerden oluşmuş olması dolayısıyla misyoner okullarının bu konudaki rolü son derece sınırlı olsa gerektir. Ayrıca Suriye bölgesindeki misyoner okullarının pek çoğunun İngilizce değil Fransızca eğitim yapan Katolik okullarından müteşekkil olması meselenin Amerika bağlantısını oldukça zayıflatmaktadır. Son olarak, Amerika'nın Beyrut konsolosluğunun ortaya koyduğu veriler eğitim amaçlı göçlerin genelin içindeki payının çok küçük olduğunu göstermektedir. Örneğin 1904 yılında Amerika Birleşik Devletlerine 9.573 kişi bu bölgeden göç etmişti. Aynı yıl Amerikan misyoner okulu 842 öğrenci mezun etmiş ve bunların sadece 37'si Amerika'ya göç etmiştir.⁶⁴

Göç Sebepleri: Çekim Faktörleri

Osmanlı Suriyesi'nden Amerika'ya yapılan göçler büyük küresel resmin küçük bir yerel detayıydı. Nitekim XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında Avrupa, Rusya ve Uzak Asya'dan Amerika'ya sayıları on milyonlarla ifade edilecek miktarda insan göç etmiştir. Tıpkı Osmanlı örneğinde olduğu gibi, dünya genelinde de insanlar daha iyi iş imkânı ve yaşam koşulları edinmek için kendi ülkelerinden ayrırlıp, kilometrelerce ötede bir kıtaya gitmeyi göze alıyorlardı.

Keza bu dönemde Osmanlı Suriye'sinde olduğu gibi, Avrupa'da da üretim hızla yükselen nüfusunu beslemede ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştı. Yeni Dünya ise işletilebilir tarımsal kaynaklar bakımından zengindi, ancak bunu işletecek yeterli nüfusa sahip değildi. İşte küresel anlamda göçlerin temel faktörünü Yeni Dünya'daki bu maddi imkânların çekiciliği oluşturmaktaydı. Daha sonra iktisat tarihçilerinin formüle ettiği üzere insanlar kaynakların kıt, nüfusun bol olduğu yerlerden nüfusun kıt, kaynakların bol olduğu yerlere doğru hareket ediyorlardı.⁶⁵

İşte bu genel çerçeve kapsamında Osmanlı Suriyelilerinin de göç etmelerini sağlayan faktörlerden biri Amerika'yı bir fırsatlar memleketi olarak görmeleri idi. Böyle bir imajın oluşmasında hiç şüphesiz, göçlerin ivme kazanmasını baştan öngören ve bunu fırsata çevirmeyi planlayan simsarların ve seyahat acentalarının rolü

64 From Magelssen to Loomis, 12 Eylül 1904, US GR 84, Miscellaneous Correspondence, Beirut, aktaran: Issawi, *The Fertile Crescent*, 71.

65 O'Rourke and Williamson, *Globalization and History*.

büyüktü. Simsarlar belirli bir ücret karşılığında göç etmek isteyen gençlerin gemiye binişlerinden Amerika'ya varışlarına kadar bütün yasal işlemlerini belli bir ücret mukabili karşılıyor, hatta göçlere karşı Osmanlı hükümetlerinin sıkı tedbirlerin alındığı dönemlerde yasal bariyerleri aşmak için rüşvet ve sahte tezkire düzenlemek gibi yasadışı işlere dahi bulaşıyorlardı. Seyahat şirketleri ise benzer işlevleri daha formal bir düzeyde gerçekleştiriyordu.

Simsarlar ve seyahat şirketleri daha fazla müşteri çekmek ve bununla yüklü bir kazanç sağlamak amacıyla Amerika'ya gidişleri teşvik eden yazılarla dolu gazete haberleri yayınlıyor, broşürler dağıtıyorlardı. Tabii bu propagandalarda tasvir edilen Amerika, insanların ayak basar basmaz refaha kavuştukları bir masallar dünyasıydı.⁶⁶ Her ne kadar gerçekte durum böyle olmasa da simsarlar bu hayaller ülkesini yaşam koşulları zayıf ve maddi sıkıntı çeken, gelecekte de pek fazla ümitli olmayan Suriye Bölgesi gençlerine pazarlayabiliyorlardı.

Simsarlar ve seyahat şirketleri gibi aracılardan dışında Amerika'ya giden ilk Osmanlı Suriyelilerinin gönderdikleri mektuplar, pek çok gence Amerika'ya gitmeyi teşvik eder nitelikteydi. Kimi zaman bu mektuplarla gönderilen nakit paralar Amerika'ya gitme hayalini işsiz gençlerin aklına düşürmekteydi. Bölgeden Amerika'ya gidenler, Avrupalı göçmenlerin çoğundan farklı olarak, tarımda çalışmayı tercih etmemişler, büyük şehirlerde seyyar satıcılık yaparak hayatlarını kazanmayı seçmişlerdir. Özellikle Amerika'ya gittikten birkaç sene sonra işlerini büyütüp bir dükkan açmaya muvaffak olan Suriyeli göçmenleri, Amerika'da kendi işlerine yardım edecek ucuz işgücü sağlayabilmek için memleketlerindeki işsiz genç akrabalarını Amerika'ya yanlarına çağırırmaktaydılar.⁶⁷ Sonuç olarak, Amerika'ya giden öncü gruplar yeni göçlerin meydana gelmesine de ivme kazandırıyorlardı.⁶⁸ Bunların dışında, Amerika'da belli bir miktar para kazanıp memleketlerine geri dönen ve bir kısım akar

66 Widmer, "Population," 15. İçişleri Bakanlığının raporlarından birinde bu propagandaların hem Arapça hem de Türkçe yayımlandığı belirtilmiştir. Bkz. BOA, DH.MKT, 2078_43, 28.12.1896.

67 Dillingham, *Reports of the Immigration Commission*, 29-30. Literatürde *Pendrone System* olarak adlandırılan bu durum aslında Osmanlılarca icad edilmemişti. İtalyanlar tarafından kıtada geliştirilen bu ilişki ağı, Osmanlı Suriyelileri tarafından örnek alınmış ve çerçilik bir süre sonra İtalyan göçmenleriyle değil Osmanlılarla özdeşleştirilir olmuştur.

68 Knowlton, "The Spatial and Social Mobility of the Syrian and Lebanese Community," 290.

sahibi olan insanların başarı hikâyeleri de yeni göç dalgalarını teşvik etmekteydi.⁶⁹

Son olarak, Kuzey ve Güney Amerika devletlerinin bu dönemde kendi ülkelerine göçü teşvik eden yöndeki tutum ve politikaları Osmanlı göçlerini kolaylaştıran ve hatta teşvik eden çekim faktörlerinden birini oluşturuyordu. Özellikle Latin Amerika ülkeleri Avrupa dışından göçmen ithal etmeye pek eğilimli olmamalarına rağmen, Osmanlı topraklarından gelen göçmenlere karşı sınırlayıcı bir tavır geliştirmemişlerdi. Bu bağlamda Osmanlı Dahiliye Nezaretine ait 8 Ekim 1912 tarihli bir belgede, Brezilya dâhil pek çok Cenubi (Güney) Amerika memleketlerinde pasaport istenilmediği ve gelen kişilerden sadece kimliklerini ibraz etmelerinin yeterli olduğu ifade edilmiştir.⁷⁰

Amerika Birleşik Devletleri, her ne kadar Latin Amerika ülkelerinden daha sıkı bir göçmen politikası uygulasa da, göçlerin sona erdiği döneme kadar Osmanlılara karşı katı bir dışlayıcı tutum sergilememiştir. Sadece 1906 Göçmen Kanunu'nun (*The Immigration Act of 1906*) yayınlandığı sıralarda Suriyeliler istenmeyen kategori olan "Asyalılar" grubuna dahil edilmiş, ancak Amerika'daki Suriye cemaatlerinin yoğun uğraşları sonucu problem aşılmıştı. Sonuç olarak Osmanlı Suriyelileri; göçlerin Avrupa dışındaki ülkelere tamamıyla kapatıldığı 1924 Kota Kanunu'na (*Quota Act of 1924*) kadar, ABD'ye göç etme imkanını bulabilmişlerdi.

Sonuç

Akademik literatürde Küresel Göç Çağı olarak tanımlanan XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında, Avrupa'daki örneklerine benzer biçimde Osmanlı Suriyesi'nden de Kuzey ve Güney Amerika'ya kitlesel çapta göçler meydana gelmiştir. Avrupa'dan ve Suriye Bölgesi'nden göçlerin sebepleri birçok açıdan benzerlikler göstermektedir. Her ne kadar hâkim literatür meseleyi 1860'lı yıllarda meydana gelen Müslüman-Hristiyan çatışmasına ve II. Abdülhamit rejiminin baskıcı tutumuna bağlamaya çalışsa da bu okuma tarihsel olmaktan uzak ve yanıltıcıdır. Nitekim göçler iç savaşın bitiminden kırk sene sonra başlamış ve giden Hristiyanların üçte biri

69 BOA, MV.65_44, 10.Za.1308, 17.06.1891.

70 BOA, DH.HMŞ, 15_47, 26.Ş.1330, 10.08.1912.

yine II. Abdülhamit döneminde kalıcı olarak geri dönmüştür. Göçler büyük ölçüde Hristiyanların siyasi olarak özerk olduğu Cebel-i Lübnan bölgesinden meydana gelmiş ve sadece Hristiyanlar değil, diğer din mensupları da bu kitlesel göç kervanına katılmışlardır. Osmanlı Suriyesi'nden meydana gelen göçleri siyasi bakımdan açıklamanın yanlışlığı bizi meselenin sosyal ve ekonomik boyutlarına yöneltmiştir. Gerçekten de, diğer güney Avrupa örneklerinde olduğu gibi, nüfusun geçim kaynaklarına oranla hızlı bir biçimde artması, ekonomide görünen daralma ve hükümetin icra ettiği zorunlu askerlik uygulaması Osmanlı topraklarından göçlerin temel itici faktörü olmuştur. Bunun dışında, bu göç sürecinde simsarlar ve seyahat şirketlerinin propagandaları ile Amerika'ya giden ilk muhacir grupların akrabalarını göçe özendirici tutumları göçleri kitlesel hâle getiren çekim faktörlerini oluşturmaktaydı. Ayrıca göç edilen memleketlerdeki hükümetlerin göçlere engel olmama yönündeki tutumları da Osmanlıların bu ülkelere girişini kolaylaştırmıştır. Kısaca, 1903 yılında Cebel-i Lübnan mutasarrıfının işaret ettiği gibi bu genç ve işsiz insanlar, "aklı kalil" oldukları için değil, daha güzel bir hayat elde etmek amacıyla Amerika'ya göç etmişlerdir.⁷¹

BİBLİYOGRAFYA

Birincil Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A.MTZ.CL 7_286, 04.Z.1332, 24.10.1914.

BEO, 3928_294527, 19.Ş.1329, 15.08.1911; BEO, 4520_338957, 09.N.1336, 09.06.1918.

DH.İD., 11_9, no. 3, 25.04.1911

DH.HMŞ, 15_47, 26.Ş.1330, 10.08.1912.

DH.MKT, 325_61, no.2 03.B.1312, 31.12.1894.; DH.MKT, 1658_130, 1307.M.22, 18.09.1889.; DH.MKT, 1178_28, 14.Ca.1325, 25.06.1907.; DH.MKT. 191_2, 24.C.1311, 02.01.1894.

DH.MKT.M, 178_34, 1322.Ca.18; 31.07.1904.; DH.TMIK.M, 127_50, n.22, 11.R.1320, 18.07.1902.; DH.TMIK.M, 115_57, 05.N.1319, 16.12.1901

HR.SYS, 70_30, 17.08.1911, no. 5; HR.SYS, 71_70, 29.03.1892; HR.SYS, 54_1, 22.01.1896

MV.65_44, 10.Za.1308, 17.06.1891.

TFR.I.MN. 131_13021, 05.08.1907.

Y.A..HUS, 299_40, 03.Z.1311, 07.06.1894,

Y.PRK AZJ 13_68 29.Z.1305, 06.09.1888.

Y.PRK.TKM, 52_19, 29.Z.1326, 22.01.1909;

Y.PRK.ZB, 23_43, 06.R.1317, 14.08.1899.

İkincil Kaynaklar

Akarlı, Engin D. *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*. Berkeley: University of California Press, 1993.

Çiçek, M. Talha, *War and State Formation in Syria: Cemal Pasha's Governorate during World War I, 1914-1917*. London: Routledge, 2014.

Dillingham, William P., and William S. Bennet. *Abstracts of Reports of the Immigration Commission: With Conclusions and Recommendations and Views of the Minority*. Cilt 1. Washington: Government Printing Office, 1911.

Ducouso, Gaston. *L'industrie de la Soie en Syrie et au Liban*. Beirut: Imprimerie Catholique, 1913.

Fawaz, Leila Tarazi. *Merchants and Migrants in Ninetieth-Century Beirut*. Cambridge: Harvard University Press, 1983.

Firro, Kais. "Silk and Socio-Economic Changes in Lebanon, 1860-1919," *International Journal of Middle East Studies* 22 (1990): 151-169.

Gualtieri, Sarah. *Between Arab and White: Race and Ethnicity in the Early Syrian-American Diaspora*. Berkeley: University of California Press, 2009.

Gülsoy, Ufuk. "1856 Helep ve Nablus Olayları," *Tarih İncelemele-ri Dergisi* 9 (1994): 279-281.

Hitti, Philip K. *The Syrians in America*. New York: George H. Doran Company, 1924.

—. *History of Syria: Including Lebanon and Palestine*. London: Macmillan, 1951

Hourani A., and Nedim Shehadi, ed. *The Lebanese and the World: The Century of Emigration*. London: B. Tauris, 1994.

Hutton, T. J., and Jeffrey G. Williamson. *The Age of Mass Migration: Causes and Economic Impact*. New York: Oxford University Press, 1998.

Issawi, Charles. *An Economic History of the Middle East and North Africa*. New York: Columbia University Press, 1982.

—. *The Fertile Crescent, 1800-1914: A Documentary Economic History*. New York: Oxford University Press, 1988.

Karpat, Kemal. "The Ottoman Emigration to America, 1860-1914." *International Journal of Middle Eastern Studies* 17/2 (May 1985): 175-209.

—. *Ottoman Population 1830-1914*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1985.

Khalaf, Samir. *Persistence and Change in Nineteenth-Century Lebanon: A Sociological Essay*. Beirut: American University of Beirut, 1979.

Khater, Akram Fouad. *Inventing Home: Emigration, Gender, and the Middle Class in Lebanon, 1870-1920*. Berkeley: University of California Press, 2001.

Klich, Ignacio, and Jeff Lesser, ed. *Arab and Jewish Immigrants in Latin America: Images and Realities*. Portland: Frank Cass, 1998.

Ma'oz, Moshe. *Ottoman Reform in Syria and Palestine, 1840-1861: The Impact of the Tanzimat on Politics and Society*. Oxford: Clarendon, 1968.

Miller, Lucius H. *Our Syrian Population: A Study of the Syrian Communities of Greater New York*. San Francisco: R&E Research Associates, 1969.

Moya, Jose. *Cousins and Strangers: Spanish Immigrants in Buenos Aires, 1850-1930*. Berkeley: University of California Press, 1998.

Naff, Alixa. *Becoming American: The Early Arab Immigrant Experience*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1993.

O'Rourke, Kevin H., and Jeffrey G. Williamson. *Globalization and History: The Evolution of a Nineteenth-Century Atlantic Economy*. Cambridge: MIT Press, 1999.

Owen, Roger. *The Middle East Economy in the World Economy, 1800-1914*. London: I. B. Tauris, 1993.

Pamuk, Şevket, and Jeffrey G. Williamson, ed. *The Mediterranean Response to Globalization before 1850*. London: Routledge, 2000.

Ruppin, Arthur. "Migration from and to Syria, 1860-1914." *The Economic History of the Middle East, 1800-1914*, ed. Charles Issawi. Chicago: University of Chicago Press, 1971.

Stein, Edith M. "Some Near Eastern Immigrant Groups in Chicago." Yüksek lisans tezi, University of Chicago, 1922.

Sánchez-Alonso, Blanca. "Those Who Left and Those Who Stayed Behind: Explaining Emigration from the Regions of Spain, 1880-1914." *Journal of Economic History* 60/3 (September 2000): 730-755.

Serbestoğlu, İbrahim. *Osmanlı Kimdir?: Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.

Traboulsi, Fawwaz. *A History of Modern Lebanon*. London: Pluto, 2007.

Willcox, Walter F. and Imre Ferenczi. *International Migrations*. New York: International Bureau of Economic Research, 1929.

Transatlantic Migrations and Their Causes in an Age of Global Migration (1870–1914)

Abstract

From the late nineteenth century up to World War I, approximately half a million Ottoman citizens immigrated to the Americas from the province of Greater Syria. This article examines the fundamental reasons for this mass emigration in the light of the Ottoman archives and historical migration records of Argentina and the United States. While these migration movements have traditionally been depicted as the consequence of civil war and local unrest in the empire in the 1860s, this article argues that social and economic factors—namely population growth, economic deterioration, and military conscription—played the determinant role in the exodus of Ottoman Syrians.

Keywords: Ottoman Empire, Nineteenth Century, Migrations, United States of America, Argentina, Age of Globalization